

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2022.96.17>

УДК 811.161.2

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ В ТСН-КАХ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

ПАШИНСЬКА

Людмила Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української
філології Київського національного
лінгвістичного університету;

вул. Велика Васильківська, 73, Київ,
03150

E-mail: ludmila_7171@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5764-1747>

Liudmyla

PASHYNSKA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Associate
Professor of the Department of
Ukrainian Philology of the Kyiv
National Linguistic University;

St. 73 Velyka Vasylykivska St., Kyiv,
03150

E-mail: ludmila_7171@ukr.net

Статтю присвячено індивідуально-авторським неологізмам у ТСН-ках відомого українського письменника Юрія Андруховича. Здійснений аналіз найпродуктивніших способів творення okazionalizmів засвідчує, що лексеми створюють яскраві оригінальні образи, передають емоції, виразно описують ситуації, характеризуються експресією, емоційним навантаженням, зумовленим авторським асоціативним світосприйняттям. Зауважено, що задля підвищення ефективності текстів, створення комічного автор активно використовує такий стилістичний прийом, як каламбур. Виділено перифрази з тематичних дописів письменника, що відзначаються образністю, чіткістю побудови, тематичною загостреністю; будучи другими найменуваннями предметів, явищ, виділяють їхні важливі риси, ознаки, потреба в яких зумовлена тематичним спрямуванням авторського тексту.

Ключові слова: авторські неологізми, okazionalizmи, каламбур, перифрази.

Значний інтерес у творчості відомого українського письменника Юрія Андруховича становлять авторські записи, які публікувалися на сайті tsn.ua «Телевізійної служби новин» каналу «1+1», – ТСН-ки. Ці тематичні колонки стали основою книги автора «Тут похований Фантомас». Збірка охоп-

лює переважно статті політичного характеру, має вигляд щоденника, у якому автор передає власні переживання, думки, погляди на події в Україні та світі.

ТСН-ки Ю. Андруховича вирізняються емоційністю та експресією внаслідок активного використання автором експресем (емоційно забарвлених лексем), які нерозривно пов'язані з передаванням почуттів, переживань, настроїв, емоцій в оцінці описуваних подій, явищ, людей, а також створюють у текстах інтенсифіковану напругу. Найбільш поширеними емоційно забарвленими засобами аналізованих текстів є авторські неологізми, що з'являються внаслідок пошуку письменником більш влучної, експресивно насиченої порівняно із загальноповживаною лексикою форми передачі думок, переживань, для увиразнення якоїсь конкретної ситуації, образу, фрагменту дійсності.

Поряд із терміном *індивідуально-авторські неологізми* або *оказіоналізми*, у мовознавчих дослідженнях паралельно використовують такі назви цього поняття, як *індивідуальні новотвори*, *індивідуальні (авторські) слова/фраземи*, *індивідуально-стилістичні неологізми*, *літературні неологізми*, *неологізми контексту*, *одноразові неологізми* тощо. Тлумачимо *індивідуально-авторський неологізм*, або *оказіоналізм*, як слово чи вираз, який не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний характер, зумовлений певним контекстом. Оказіоналізми належать до неологізмів, але стилістичних, авторських, які зазвичай не мають широкого вживання, є експресивно забарвленими, утвореними на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми. Такі одиниці зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення [Пашинська 2011: 24].

Авторські неологізми ТСН-ок оригінальні, неповторні, досконалі, вони як форми вираження думок, настроїв, емоцій унаслідок експресії та виразності надають текстам яскравого стилістичного ефекту. Зі статей збірки Юрія Андруховича виділяємо такі найпродуктивніші способи творення оказіоналізмів:

1) творення іменників шляхом складання слів або основ: *сміттєїжа*, *мікрмова*, *екотерорист*, *радіотьотка*, *м'ясожер*, *пан-кавоман*, *чарка-двіруга*, *поет-середняк*, *паскагігант*, *братани-юзери*, *коти-смітюхи*, *цигани-прошаки*, *читачі-злостивці*, *«антифашисти»-мажори*, *ура-патріотизм*, напр.: *Американські діти не можуть жити не тільки без*

гамбургерів та картоплі фрі, але й без такої от, як довільно й трохи зневажливо перекладає «джанк-фуд» українська діаспора, *сміттєїжі* [Андрухович 2015: 77]; *Бомж – і на каву. Диви який пан-кавоман* [Андрухович 2015: 146]; *Саме тому в нас є Руданський, поет-середняк із особливим гумором. Цей гумор – щось середнє між грузинським та англійським* [Андрухович 2015: 164]. Аналізований матеріал засвідчує, що складні іменники найчастіше поєднують в одному слові два несподівані, далекі одне від одного за своєю семантикою поняття, які створюють нову оригінальну мовну одиницю. Такі лексеми характеризуються додатковим емоційним навантаженням, зумовленим авторським асоціативним світосприйняттям. А контекст у свою чергу увиразнює, пояснює змальований образ, ситуацію, фрагмент дійсності;

2) творення прикметників шляхом складання слів або основ: *дилетантсько-поверховий, меломаніякальний, венецько-весільний, забобонно-побожний, відьомсько-фантастичний, кримінально-блатні, бюрократично-безкрилі*, пор.: *Іноді дилетантсько-поверхове око чужинця вихоплює з навколишнього краєвиду щось таке, чого ми, його сталі мешканці, просто не помічаємо* [Андрухович 2015: 51]; *Наш сучасник, наче справжній герой архаїчної народної казки, забобонно-побожний і злочинний водночас* [Андрухович 2015: 184]. Неологізми-прикметники допомагають створити яскраві оригінальні образи, передати емоції, виразно описати ситуацію. Переважно серед наведених прикладів бачимо поєднання в одному слові синонімічних понять, що свідчить про тонке відчуття, великий художній смак, а також широкий світогляд, лінгвістичне обдарування автора;

3) творення складних дієприкметників унаслідок складання слів або основ: *мандатоносний, незворушливо-незламний, шансонозалежні, розчулено-вдячні*, напр.: *«Queen» подобається всім, навіть гопникам і шансонозалежним* [Андрухович 2015: 66]; *Коли ж навздогін за мандатоносним гопником кинулися журналісти – зі слушною, до речі, заувагою, що лежачого взагалі-то не б'ють, а якщо б'ють, то тільки відморозки, – він лише шкірився й картинно блазнював: «Какой ужас!»* [Андрухович 2015: 126]. Наведені приклади оказіоналізмів характеризуються авторським пошуком емоційних, експресивних, образних слів, які яскраво змальовують й увиразнюють ситуацію, подію. Поєднання стилістично забарвлених засобів тут часто забезпечує жартівливу, комічну, грайливу конотацію;

4) суфіксальний: *фейсбучата, гадіки, прошаки, поповичі, священичі, Троляндія, клікабельність, кусючість, покусанець, синдроматика, коломийщини, гієністіїші*, пор.: *А ще ж є думка мережевої молоді, котра, дивом знаходячи час поміж «однокласнікамі» і «фейсбучатами», стверджує, що українська мова несучасна, бо на «діскатеках» нею не спілкуються* [Андрухович 2015: 109]; *Ми ж і обирали «Свободу» для того, щоб вона цим гадікам «давала здачі», «чистила їдальники» і взагалі «товкла пики»* [Андрухович 2015: 126]. Авторські новотвори тут представлені багатством і різнобарв'ям використання українських суфіксів зменшувально-пестливої семантики, на позначення понять, ступеневих форм, творення назв людей, роду діяльності, явищ;

5) префіксальний, префіксально-суфіксальний: *нессавці, мегаугруповання, мегазлочинний, недогуляний, заризикувати, витуманити*, напр.: *Судячи із цих безсмертних вішованих гуморесок, і в позаминулому сторіччі цигани знали українську мову незгірше за самих українців. Я б навіть заризикував твердженням, що краще* [Андрухович 2015: 85]; *Нам з усякими нессавцями взагалі, як кажуть росіяни, «не по путі»* [Андрухович 2015: 9]. Названі способи творення підкреслюють схильність автора до неабияких, оригінальних засобів вираження думок. Власне українські та іншомовні префікси додають нового значення вже відомим іменникам, прикметникам, дієсловам.

Задля підвищення експресивності текстів, створення комічного автор активно використовує такий стилістичний прийом, як каламбур. Каламбур (франц. *calembour* – гра слів) – це різновид гри слів, стилістичний зворот мови, який ґрунтується на комічному використанні різних значень слів, що мають однакове чи схоже звучання чи графічне оформлення. Комічно-сатиричний ефект створюється шляхом обігрування однозвучних чи близькозвучних мовних одиниць, використанні омонімії, паронімії, полісемантичності [Колоїз, Малуґа 2001].

Серед поширених оказіональних каламбурних утворень Ю. Андруховича виділяємо такі:

1) поєднання різних форм того самого слова: *кожному полку – сина полка; свій до свого по своє; право не мати жодних прав; він лузер над лузерами; стають переливаннями з пус- того у ще пустіше*, пор.: *Саме від останніх галицькі українці*

свого часу навчилися успішного економічного опору, втіленого в гаслі «Свій до свого по своє» [Андрухович 2015: 141];

2) поєднання спільнокореневих слів: *на захист захисників; офіцерам – офіцерське; владі – владське; донищувати недонищене; мат-перемат; перехожих прихожан; «правильно» – правильним; вони кайфували, ми всі це бачили. Якщо вони так і залишаться при своєму кайфі*, пор.: *Бо це ж і ще один привід засвітитися своїми «добрими ділами» і пограти показними м'язами: «Кожній дитині – по автомату! Кожному полку – сина полка! **Офіцерам – офіцерське! Владі – владське***» [Андрухович 2015: 95];

3) каламбури, побудовані на повторюваних частинах різних за значенням слів: *тату і табу; і класично, і класово; усі ці поповичі, священічі; виправити слово «куліч» на «куліи»; еспресо п'ють італійці, а тут п'ють «експресо», вимовляючи це слово твердо і впевнено, ніби купуючи квиток на уявний експрес*, пор.: *Усе класично – як книжка пише. **І класично, і класово*** [Андрухович 2015: 49];

4) римування на жартівливій етимологізації: *прослушки-наружки; «путіни» й «распутіни»*, пор.: *Це ж для них усе – усі ці «путіни» й «распутіни», усе це сало й китайські вишиванки* [Андрухович 2015: 92];

5) антропонімічні каламбури – побудовані на схожості в звучанні між яким-небудь словом та власним іменем чи прізвищем особи: у виконанні блискучого Тараса *Компаніченка з компанією*; *норовить виправити Ірванця на іранця*, пор.: *Це з козацького бенкетного канта, що завершує альбом «Terra Cosaccorim» – чергову збірку старовинної української музики у виконанні блискучого Тараса **Компаніченка з компанією*** [Андрухович 2015: 16];

6) топонімічні каламбури – побудовані на схожості в звучанні між загальною назвою і дійсним або вигаданим географічним найменуванням: *«сумно» через оті Суми; хоч греблю гати, цих тролів – на якусь Троляндію – тролі знають*, пор.: *Але в його випадку слово «сумно» підходить особливо добре – **через оті Суми*** [Андрухович 2015: 99];

7) поєднання складних слів і слів, від яких вони утворені: *Віршовів не вистачає. Бо вірші не пишуться – ловляться; Кликали хмари розганяти. І він їх розганяв. У карпатських людей навіть слово на таких, як він, є відповідне – **гонихмарник***;

8) поєднання складних слів зі спільною частиною: *віршомлази, віршорізи, віршолози, віршоломи, віршолови; мезазлочинне мезаугруповання; мезасвітлових мезалідерів*, пор.: *Провсі ці звукові пошуки й ефекти, які, власне, і зробили з тогочасних флоридів мезасвітлових мезалідерів* [Андрухович 2015: 148].

Як бачимо, однією з функцій каламбуру у ТСН-ках Юрія Андруховича є функція творення гумору, сатири, іронії, надання описуваному оцінного характеру, особливої виразності. Уведення в текст оказіональних утворень зумовлене намаганням автора підсилити експресивність повідомлюваного, оживити розповідь, надати їй жартівливого відтінку, представити текст семантично-багатоплановим.

Також у ТСН-ках широко використовуються перифрази – індивідуально-авторські новотвори, які не тільки називають явища, але й характеризують їх, перетворюючи якусь потенційну ознаку в головну для певної мовної ситуації. Серед таких виокремлюємо перифрастичні звороти:

1) назви країн та народів: *уламок Російської імперії – Україна; жандарм Європи, тюрма народів – Царська Росія; єдині справжні генетичні європейці – білоруси; піддані мішанці – українці; народ вершників – башкири*, пор.: *Помаранчева революція ще 2004-го засигналізувала: Україна справді виривається з-під російського контролю. Вона – тепер уже не тільки юридично, але й фактично – перестає бути уламком Російської імперії* [Андрухович 2015: 224];

2) назви політичних діячів, партій: *маленький Путін, Вован Красно Солнышко – Путін; «батьа», турботливий батько народу, добрий велетень-захисник, наш самодержавець, гордий зек, єнакіївський зубр – Віктор Янукович; злякисні бандюки, пухлина на тілі нашої батьківщини, кляті ригоанали, паскудні ригоанали, хруни-запроданці, купка якихось дегенератів й окупантів – представники Партії регіонів*, пор.: *Вікторови Федоровичу цей батьківський образ, мабуть, подобається. Його ж навіть і дружина «батьою» величає. Турботливий батько народу, суворий, патріархальний і добрий. Та не просто добрий, а добрий велетень-захисник* [Андрухович 2015: 202];

3) назви людей за професією, родом діяльності: *мандатноносний гопник – депутат; замумійовано-гіпсові персонажі – співаки; «люди городская» – ремісники; Боккаччо, тільки маленький, поет-середняк, такий собі сільський голова, повітовий*

староста – письменник Степан Руданський; *Зорро*, *Робін Гуд*, *Брюс Вілліс із міцними горішками*, *внутрішні органи всенародного тіла* – представники міліції; «*очкарики*», «*учоні*», «*сільно умні*», «*інтелігенція в маминих кофтах*» – представники науки, освіти, пор.: *Тоді я, до речі, справді повірив, що крига скресла і що ми більше ніколи не повернемось до тюремного кічу та всіх тих замуїйовано-гіпсових персонажів, що чомусь мають себе за співаків і співачок* [Андрухович 2015: 65];

4) назви тварин, птахів: *хвостаті егоїстичні задаваки* – коти; *зоопаркові, циркові і домашні в'язні* – тварини; *наш український тотем, птах-сніговик із червоним носом* – лелека, пор.: *Звичка мучити братів наших менших воістину непозбувна. Перед Різдяними святами всіх цих зоопаркових, циркових і домашніх в'язнів стає шкода ще більше* [Андрухович 2015: 12].

Перифразам тематичних дописів Юрія Андруховича властива образність, чіткість побудови, тематична загостреність; як другі найменування предметів, явищ, вони виділяють їхні важливі ознаки, потреба в яких зумовлена тематичним спрямуванням авторського тексту.

Отже, авторські неологізми ТСН-ок Ю. Андруховича є результатом індивідуальної мовотворчості, особлива виразність яких пояснюється абсолютною новизною, свіжістю, несподіванкою. Саме прагнення до образного й оригінального вираження думки сприяло творенню письменником виразних, влучних оказіональних утворень, насичених емоційністю та експресією, гумором, іронією та сарказмом, що, безсумнівно, надало текстам яскравого стилістичного ефекту.

Андрухович Ю. І. Тут похований Фантомас. Брустурів: Дискурс, 2015. 240 с.

Бабак Г. О. Каламбур у фразеологічній системі французької та української мов. Горлівка: Вид-во ГДППМ, 2004.

Герман В. В. Дієслівні словотвірні моделі авторських неологізмів у сучасній поезії. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Вища школа, 1998. С. 171 – 175.

Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки*. Запоріжжя, 2002. № 3. С. 78 – 83.

Колоїз Ж. В., Малюга Н. М. Каламбур як забезпечення оказіональної експресії. Чернівці, 2001.

Коломієць М. П. Перифрази в сучасній українській мові. Дніпропетровськ, 1984.

Леонова Н. В. Деякі аспекти специфіки новотворів у лексиці творів українських письменників-фантастів. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ. 2000. Вип. 12. С. 86 – 90.

Мазурик Д. В. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.

Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011.

Тимчук О. Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові. Київ, 2003.

Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія. Мовознавство. 1980. № 2. С. 13 – 20.

REFERENCES

Andruhovych, Yu. I. (2015). Fantomas is buried here. *Brusturiv: Discourse*. (in Ukr.).

Babak, G. O. (2004). Pun in the phraseological system of the French and Ukrainian languages. *Horlivka: Publishing house of the GDPIIM* (in Ukr.).

Herman, V. V. (1998). Verbal word-formation models of author's neologisms in modern poetry. *System and structure of East Slavic languages*. Kyiv: Higher School. 171-175 (in Ukr.).

Kolois, Zh. V. (2002). To the question of the differentiation of the main concepts of neology. *Herald of Zaporizhia University: Philological Sciences*. Zaporizhzhia. No. 3, 78-83 (in Ukr.).

Kolois, Zh. V., Malyska, N. M. (2001). Puns as a means of occasional expression. *Chernivtsi* (in Ukr.).

Kolomiets, M. P. (1984). Periphrases in the modern Ukrainian language. *Dnipropetrovsk* (in Ukr.).

Leonova, N. V. (2000). Some aspects of the specificity of innovations in the vocabulary of works of Ukrainian science fiction writers. *Onomastics and appellations*. Dnipropetrovsk. Issue 12, 86 – 90 (in Ukr.).

Mazuryk, D. V. (2002). New in Ukrainian vocabulary: Dictionary-reference. Lviv: World (in Ukr.).

Pashynska, L. M. (2011). Phraseological neologisms in modern Ukrainian mass media discourse. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House (in Ukr.).

Tymchuk, O. T. (2003). Semantic and stylistic phenomenon of word play in the Ukrainian language. Kyiv (in Ukr.).

Chabanenko, V. A. (1980). Norms of word formation and linguistic expression. *Linguistics*. No. 2, 13-20 (in Ukr.).

Статтю отримано 26.08.2022

Liudmyla Pashynska

INDIVIDUAL-AUTHOR NEOLOGISMS IN TSN-KY BY YURIИ ANDRUKHOVYCH

The article is devoted to the individual author's neologisms in the TSNs of the famous Ukrainian writer Yuri Andrukhovych. The analysis of the most productive ways of creating occasionalisms proves that lexemes create bright original images, convey emotions, clearly describe situations, are characterized by expression, emotional load, determined by the author's associative worldview. It is noted that in order to increase the effectiveness of the texts, to create a comic, the author actively uses such a stylistic technique as a pun. Paraphrases from the thematic posts of the writer are highlighted, which are marked by imagery, clarity of construction, and thematic acuity; being the second names of objects, phenomena, their important features, signs, the necessity of which is caused by the thematic direction of the author's text, stand out.

Key words: author's neologisms, occasionalisms, pun, paraphrases.